

ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: КОНЦЕПЦІЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЇ

(Рецензія на монографію: Чернова К.О. Українська діаспора як соціокультурна система. – К.: ДАКККіМ, 2007. – 347 с.)

Українська діаспора як досить поширене явище привертає увагу багатьох науковців. У науці поки що не було цілісної концепції цього соціального явища, і зміст книжки переконує читача в актуальності теми та необхідності її дослідження.

Проблематика діаспор у соціологічній науці – відносно новий напрям, котрий потребує глибокого теоретичного і методологічного обґрунтування. Розгляд етнонаціональних груп як цілісних соціальних організмів і як структурних складових суспільства повною мірою відповідає специфіці етносоціологічних досліджень.

Зазначимо, що українська діаспора розглядається в монографії всебічно і глибоко, особливо цікавою і важливою є тема розкриття сутності української діаспори, з'ясування її природи та генези. Цьому присвячений перший (“Діаспора: теоретичні засади соціологічної концептуалізації” і другий “Системні характеристики української діаспори”) розділи монографії. Складність полягала, насамперед, у тому, щоб здійснити теоретичний аналіз діаспори як соціокультурної системи, тобто як комплексу елементів і зв'язків, що утворюють при взаємодії органічне ціле, в якому зміна одного елементу призводить до зміни інших елементів та всієї системи в цілому.

У монографії імпонує те, що авторка чітко сформулювала принципи об'єднання діаспори як переселенської групи і встановила, що вона об'єднана груповою етнічною ідентичністю та має конкретні способи втілення в різних формах етнічного життя. Приваблює в роботі висвітлення ролі діаспор як важливих транснаціональних передавачів і пропагандистів відповідних культур.

Соціологічний аналіз українського етносу свідчить про наявність постійних міграційних процесів, які виникли внаслідок тривалої бездержавності, впливу зовнішніх чинників, приналежності України до складу різних державних утворень. Тому перед авторкою постало складне завдання – визначити діаспору як підсистему українського етносу та здійснити її типологію, дослідити структуру та елементи української діаспори в умовах глобалізації; довести, що поселенські спільноти є структурним елементом української діаспори.

Виокремлення цих аспектів свідчить, що дослідниця глибоко та всебічно грамотно окреслює явище української діаспори. Так, зокрема, встановлено, що поширеним явищем в середовищі української діаспори є виникнення організаційних структур, а саме – етнічних спільнот, які виступають базовою одиницею діаспори, її неподільною частиною.

Аналізуючи особливості української діаспори в структурі етносоціологічного знання, авторка виокремлює та пояснює, що закордонні українці реалізують свої традиційні форми існування – земляцтва, національно-культурні спільноти, використовують нові організаційні структури і форми: з'їзди, конгреси, форуми, сприяючи цим самим будівництву міжнаціональних і міжнародних відносин та сприяючи поширенню позитивного іміджу Української держави.

Розділ третій “Адаптивно-інтеграційні механізми української діаспори” присвячено сутності та основним виявам самоорганізаційних процесів у середовищі української діаспори, аналізу праці як засобу інтеграції української діаспори в іноетнічне середовище. Обґрунтовано твердження про те, що інтеграційні процеси належать до об’єктивних реалій життєдіяльності представників діаспори як цілісного соціального організму та складової соціальної структури суспільства. Під цим кутом зору розглянуто твердження, що українська діаспора є системою – здатною до самореалізації, але не самодостатньою.

Бажаючи глибше зрозуміти структурно-функціональні характеристики української діаспори як системи, що самоорганізується, авторка дійшла висновків про нелінійність еволюції української діаспори як підсистеми та щодо стійкості її існування. У першому випадку це означає відсутність прямої залежності реального стану середовища української діаспори від специфіки її попереднього стану. А в другому – ця теза передбачає взаємоузгодженість, когерентність структури української діаспори як системи. Гнучкість структури української діаспори забезпечують ті елементи, які виконують функцію збереження системи. Виконання такої ролі здійснюють соціальні інститути. При цьому з’ясовано, що різні форми самоорганізації діаспори набувають інституціональних форм.

У розділі четвертому “Стан та розвиток сучасного діаспорного соціуму” привертає особливу увагу аналіз результатів світового та українського досвіду нормативно-правового регулювання діаспори, законодавчих механізмів, які регулюють розвиток етнопонаціональних процесів і визначають правовий статус етнічних меншин (діаспор).

Переконливим і доцільним є в книжці наукове напрацювання теорії і практики українсько-діаспорної міжкультурної взаємодії, визначення в цих процесах активної ролі політичних та культурних інститутів обох сторін. Авторка зазначає, що потенційно на рівні етнічних груп існують досить вагомі можливості їх життєзабезпечення. Але на практиці в силу ряду об’єктивних і суб’єктивних причин, у першу чергу, генерованих умовами існування етнічних спільнот в інонаціональному середовищі, в тому числі політикою офіційних кіл у сфері міжнаціональних відносин, відзначені потенційні можливості поки що не завжди реалізуються.

Низка емпіричних показників охоплює результати таких соціологічних досліджень, як “Українська трудова міграція до країн Європейського Союзу у дзеркалі соціології”, в якому представлений аналіз результатів соціологічних досліджень восьми українських регіонів з найбільшим міграційним потенціалом та в середовищі українських трудових мігрантів у Польщі; соціологічні дослідження фонду “Громадська думка”, які проводилися серед міського населення 15 регіонів Російської Федерації; інформаційно-аналітичний матеріал Й. Конечної “Поляки–українці, Польща–Україна. Парадокси стосунків між сусідами за даними соціологічних досліджень” та аналіз результатів діяльності О. Яворницької “Проблема асиміляції української молоді в іншомовному середовищі” і “Реконструкція, деконструкція чи інновація національної ідентичності українців у Польщі (на прикладі Дольношльонського та Любуського воєводств)”.

Варто зауважити, що дослідниця виконала вагому роботу з визначення методологічних підходів і соціологічних методів дослідження явища української діаспори, щоб уперше запропонувати наукову концепцію української діаспори в контексті соціології. У своєму дослідженні авторка використала соціокультурний підхід, який дав змогу здійснити аналіз соціальних змін середовища української діаспори в умовах глобалізації.

Разом із тим слід зазначити, що деякі положення викликають бажання подискутувати з авторкою монографії. Так, на с. 317 авторка використовує термін “національна” діаспора. На нашу думку, у даному контексті доцільніше було б використати термін “етнічна діаспора”, оскільки діаспора виступає підсистемою етносу. Далі, розглядаючи українську діаспору як суб’єкт міжетнічної взаємодії (с. 335), дослідниця визначає в цілому систему міжнаціональних відносин. А з нашої точки зору, більше уваги треба було б приділити артикуляції інтересів, потреб та очікувань української діаспори.

Проте зазначені моменти, швидше за все, є результатом деякої нечіткості формулювання положень і тому не викликають сумнів та не порушують загальну структуру наукової концепції явища української діаспори, запропонованої у книжці.

Оцінюючи монографію в цілому, можна констатувати, що вона вдало структурована, викладення змісту роботи здійснено логічно, послідовно, аргументовано. Праця базована на вагомому теоретичному фундаменті та емпіричних соціологічних дослідженнях, які детально обґрунтовують концептуальні положення досліджуваного явища та є свідченням комплексного підходу до його розуміння. Наукова робота К. Чернової є перспективним напрямом у дослідженні української діаспори та привносить цілісне уявлення у наукове розуміння досліджуваної проблематики.

**В.І. Тарасенко, д-р соціол. наук,
професор кафедри теорії та історії соціології
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка.**